

A BÚZA

MÍÓTA GRÓF TELEKI PÁL miniszterelnök megtette ismeretes nyilatkozatát a búza-kérdésről, ez állandó vita tárgya lett a napi- és szaksajtóban. A legtöbben helyesléssel fogadják a miniszterelnök megállapításait, mások azonban nagy óvatosságot ajánlanak, azt hangoztatván, hogy alaposan meg kell fontolni, mielőtt a magyar gazdaságpolitika olyan lépésre határozná el magát, amely végső eredményben egész mezőgazdasági termelésünk struktúrájának megváltoztatására vezetne.

A búzakérdés már korábban felmerült nálunk, csak más formában. Ha válságba került a búzatermelés, helyesebben az értékesítés, a szakemberek és gazdaságpolitikusok törekvése kevésbé a búza vetésterületének megváltoztatására, mint inkább a magyar búza minőségének és világpiacon versenyképességének megjavítására irányult. Nagyon jellemző erre a búzaválság mélypontján, 1936-ban, az Országos Mezőgazdasági Kamara rendezésében megtartott búzaankét, amelyen a probléma minden rendű-rangú szakembere résztvett, de a napokig folyó tárgyalásokon még csak szóba sem került, hogy esetleg a búzatermelés csökkentésének kérdését is meg kellene vizsgálni. Tagadhatatlan, hogy nálunk sok teendő volt és van még ma is a minőségi búzatermelés terén és szükséges, hogy ezzel foglalkozzunk, ez az út azonban alig vezet a válság leküzdéséhez. Hiszen legjobb esetben is azt érhetjük el vele, hogy a világpiacon a mi búzáunkat vásárolják meg elsősorban, de természetesen el kell fogadnunk az ott kialakult árat, még ha a termelési költségeket a legtávolabbról sem fedezi. Ma az a helyzet, hogy a legkitűnőbb minőségi árut is csak súlyos ráfizetéssel lehet a világpiacon értékesíteni, a búzaválságot tehát a minőség bármilyen megjavításával sem küszöbölhetjük ki.

Ameddig az állam közvetlenül nem volt érdekelt a búzaértékesítés veszteségében, vagyis anyagilag nem támogatta a kivitelt, keveset törődött azzal, hogy a kérdés megoldását milyen úton-módon keresik, így volt ez a múltban. Mióta azonban évenként súlyos miihókat fizet rá a búzaexportra a túrhető belső árszínvonal fenntartása érdekében, nem lehet csodálkozni, ha felelős vezetői felvetik a kérdést: nem volna-e célszerű mezőgazdasági termelésünk eddigi irányán valamelyest változtatni és a búza túlzott hegemoniáját termelési rendszerünkben némileg csökkenteni. Már maga ez a megfontolás komoly fordulatot jelent agrárpolitikánkban és meg lehet érteni, ha nemcsak az érdekelt

gazdasági tényezőket foglalkoztatja, hanem felkeltette a közvélemény érdeklődését is.

Ezért az alábbiakban szükségesnek tartjuk megvizsgálni: 1. miért ragaszkodunk annyira a búza vezető szerepéhez; 2. kívánatos-e ezen változtatni; 3. s ha igen, ennek milyen előfeltételei vannak. A kérdés annál érdekesebb, mert nemcsak termelési vagy értékesítési szempontból van jelentősége, mint mutatja a vita is, amelybe már a kisbirtok és nagybirtok problémája kezd vegyülni.¹

AMI AZ ELSŐ KÉRDÉST ILLETI, nem vitás, hogy Magyarországot természeti adottságai és közgazdasági viszonyai jelentős mértékig a búzatermelésre utalják. A Tisza völgyének szikesedésre hajló talajain, esőben szegény, de még inkább szélsőséges csapadékeloszlású éghajlata mellett viszonylag a búza a legbiztosabb termést adó kultúrnövény. Vegyük ehhez a fogyasztópiacok nagy távolságát, az utak, közlekedési eszközök hiányait, a szakértelem alacsony fokát, amelyen szinte Íratlan parancs a megszokotthoz való ragaszkodás — máris érthető, miért határozza meg itt a búza a mezőgazdasági termelés irányát.

Az elmúlt 50—60 év alatt sokat változott az élet Magyarországon is, megsűrűsödött, megsokasodott a lakosság, közgazdaságunk kétségtelenül fejlődött, közforgalmi hálózatunk is kiszélesedett — igen sok szempont szólt volna tehát amellett, hogy az extenzív irányt jelentő búzatermelő gazdálkodásból fokozatosan kibontakozva, belterjesebb termelési ágaknak adjunk nagyobb teret. Gazdaságpolitikánk azonban sohasem gondolt erre komolyan és nem adott határozott ösztönzést termelési rendszerünk megváltoztatására. Nem szeretnők, ha félreértenének. Nem erőszakos beavatkozásra gondolunk, amely előírja, hogy mától kezdve pedig ennyivel kevesebb búzát és ennyivel több tengerit, répát, stb. kell termelni. A magyar gazdaságpolitikának azonban meg lett volna a módja arra, hogy az egyoldalú búzatermelésre kényszerítő körülményeket a vízgazdálkodás megteremtésével, az úthálózat kiépítésével, a szakértelem fejlesztésével, megfelelő értékesítési politikával megváltoztassa és a belterjesebb termelés számára alkalmassá tegye. Csak erről lett volna szó. De sajnálatos módon még annyit sem értünk el, hogy a búza termésátlagát számottevően emeljük s ma ezen a téren majdnem ott tartunk, mint a kilencvenes években.²

Arra a kérdésre tehát, hogy miért nem tudtunk elmozdulni az egyoldalú búzatermelés vonaláról, a felelet ez: mert a magyar gazdaságpolitika elmulasztotta megteremteni a belterjesebb irányú gazdálkodás feltételeit s így gazdáink valósággal kényszerítve voltak arra, hogy a búzatermelést erőszakolják. Persze ez kényelmesebb volt, a más véleményen levőket pedig azzal szerelték le, hogy nincs pénz nagyobb beruházásokra és különben is Magyarországot nemcsak természeti viszonyai, de parasztságának „jellemé“ is „a búzatermelésre predesztinálják“. Még alig tíz esztendővel ezelőtt is hivatalos

¹ L. Gr. Somssich László cikkét a Pester Lloyd 1939. július 28. számában.

² L. a szerző tanulmányát a Magyar Szemle 1938. júniusi számában.

helyről hirdették, hogy Magyarország a „búzával áll vagy bukik“. Mindenesetre többször közel volt ahhoz, hogy bukják. És hogy ma áll, a búzaértékesítésre ráfizetett súlyos millióknak köszönhetjük. Mennyi mindent lehetne itt teremteni abból az évi 35 millióból, amit a veszteség fedezésére fordítunk, a mezőgazdasági termelés átszervezése és az ennek érdekében szükséges beruházások megvalósítása felé!

Termelési politikánkra kétségtelenül befolyással van az a tény, hogy birtokrendszerünkben a nagyüzemnek még mindig igen előkelő szerep jut. Köztudomású, hogy a búza a nagyüzem főterménye, mert művelési módja olyan, hogy nagy területen olcsóbban lehet előállítani. Ez különben minden terményre áll, amely külterjes — inkább gépi, mint emberi erőt igénybe vevő — művelést kíván. A látszat nálunk ellentmond ennek a megállapításnak, ez azonban ne tévesszen meg senkit. Magyarországon az a helyzet, hogy a nagyüzem viszonylag kisebb területen termel búzát, mint a parasztgazdaság és nem használja ki a gépi művelés előnyeit. Mi ennek az oka? Semmi egyéb, mint az, hogy a mi termelési rendszerünk nem fejlődött párhuzamosan szociális viszonyainkkal, elsősorban a mezőgazdasági népesség szaporodásával, ennek következtében labilis egyensúlyi állapotba kerültünk. Normális fejlődés mellett a parasztüzem — belső struktúrájánál fogva — belterjes termelési irányt képvisel, amely mellett a kalászosok — különösen a kenyérmagvak — termelése inkább a családi üzem liszt szükségletének fedezésére szorítkozik. Mivel azonban Magyarországon hiányoznak a kisüzem belterjes irányú fejlődésének feltételei, helyesebben az olyan gazdaságpolitika, amely a paraszti gazdálkodás természetes útjából elhárította volna az akadályokat, — a parasztság kénytelen volt átvenni a nagyüzem termelési módját, mert hiszen a körülmények és a gazdaságpolitika is inkább ennek kedveztek. A külterjes termelés következményei a munkanélküliség és egyéb szociális bajok, amelyek ellensúlyozására kell azután olyan észszerűden intézkedéseket tenni, amilyen az idő- és költségkímélő munkagépek (aratógép) eltanácsolása, ami a nagyüzemet éppen az emberi munkaerő költségének a munkabérszínvonal leszorításával való csökkentésére kényszeríti. „A búzával áll vagy bukik az ország“ politikája tehát ugyancsak megbosszulta magát, mert egész termelési rendszerünket helytelen irányba terelte. A nagyüzemnek ez az állapot nem előnytelen, mert az aratógépek használatának mellőzése okozta nagyobb költségekért bőven kárpótolja magát a nagyon alacsonyan tartott munkabérekkel, a monopolizált termelési ágaknak — cukorrépa, dohány, szesz — a maga részére való lefoglalásával és a 20 pengős búzárral. Ezzel szemben a kisüzem — külterjes körülmények közé kényszerítve — csak fuldoklik, és termel sok búzát, minél több búzát, noha annak jobb árát távolról sem tudja úgy kihasználni — mert a parasztüzem fogyasztógazdaság, — mint a nagyüzem. Sőt minél kisebb a parasztgazdaság — már pedig ebből van legtöbb, — annál kevésbé élvezi a megkötött búzaár előnyeit, sőt legalsó fokon, ahol a törpebirtokos vagy munkásember kenyérgabona szükségletének egy részét piacon kénytelen beszerezni, a magas búzaár antiszociális hatása

érvényesül. A búzaprobléma kiágazásai tehát — mint látjuk — messze terjednek és olyan gazdaságpolitikai tévedésekre és mulasztásokra mutatnak rá, amelyek egész termelési rendszerünket alacsony színvonalon maradásra kényszerítették, a fejlődés természetes útjából eltérítették és végső eredményben súlyos szociális viszonyokat teremtettek.

ELISMERJÜK, hogy a búza fontos termény Magyarországon, jelentőségét nem akarjuk kisebbiteni. Csupán azt a felfogást hibáztatjuk, amely a búza körül érvényesül és befolyásolja gazdaságpolitikánkat is. Nagyon helytelen volt annyira dédelgetni a búzát és közben elhanyagolni a paraszt szempontjából fontosabb termelési ágakat s kizökkenteni a kisüzemet természetes szerepéből. A magyar kormány felismerve az eddigi gazdaságpolitika tévedéseit, nagyon helyesen jár el, ha elsősorban búzapolitikánkat veszi revízió alá s a nem megfelelő irányba térített fejlődést a maga természetes medrébe akarja visszavezetni. Erre nemcsak az államkincstárt terhelő s a búza árszínvonalának biztosítására fordított hatalmas áldozat szorítja, hanem a szociális helyzet is. A gazdasági kérdésekben csak kevéssé járatosak előtt is első pillanatra világos, hogy az állam igen nagy áldozatot éppen annak a termelési ágának érdekében hoz, amely a legkevesebb munkaalkalmat nyújtja, s ezzel szociális viszonyaink javulását akadályozza. A búza és általában a kalászosok kézimunkaerősüksége, két. holdanként 8.5 rendes munkanap, a többi szántóföldi terményhez viszonyítva (a burgonyáé 23, a tengerié 22, a cukorrépáé 40, a szőlőé 120, a dohányé 160 munkanap) igen alacsony. A búzával csak kétszer van dolog: amikor vetik és amikor aratják (néha esetleg fogsolják is); szeptembertől júliusig, tehát kilenc hónapon át tétlenségre kárhoztatja a munkáskezet. Ez a tény a búza uralkodó jelentőségénél fogva egész mezőgazdasági munkarendszerünkre rányomja bélyegét és természetesen döntően befolyásolja szociális helyzetünket is. A baj abból származik, hogy közel százaz népsűrűségű ország vagyunk, ahol egy mezőgazdasági foglalkozású egyénre körülbelül 2 kat. hold szántóterület jut. Ha már most tudjuk azt, hogy ebből a 2 kat. holdból 1-2 kat. holdon olyan kultúrnövényeket (gabonaféléket) termelünk, amelyek holdanként csak 8.5 kézimunkanapot igényelnek és kilenc hónapon keresztül munkáskézre nem szorulnak, akkor meg lehet érteni, miért van nálunk munkanélküliség, miért dolgozik, akinek munkája van is, 150—200 munkanapot és miért vannak hónapokig tartó munkaszünetek és a munkaidényben is gyakran hetekig tartó pauzák — különösen a Tiszántúl jelentős részén.

Ilyen körülmények között hogyan lehet az, kérdezhetné az olvasó, hogy az OMGE illusztris elnöke merőben ellentétes nyilatkozatot tett ebben a kérdésben. Gróf Somssich László például azért lát nehézséget abban, hogy a búzaterület egy részén tengerit termeljünk, mert „a tengeri több emberi munkaerőt kíván, ami megdrágítja a termelést, másrészt sok helyen a munkáskéz hiánya miatt a tengeri vetésterületének kiterjesztése egyszerűen lehetetlen“. Ez az álláspont meglepő, mert eddig még az OMGE értekezletein is a belterjesebb irányú,

tehát több emberi munkaerőt jelentő termelés felkarolásában jelölték meg mint a mezőgazdasági munkanélküliségből kivezető utat. Azt hiszem, itt ellentmondás van még akkor is, ha feltesszük, hogy némely vidéken tényleg munkáshiány jelentkezik. Mezőgazdasági lakosságunk eloszlása valóban nem egyenletes, néhol túlsűrű a népesség, ennek következtében állandó a munkaerőfelesleg, másutt viszont, főleg a kötött nagybirtok vidékén, ahol a parasztság nem tud terjeszkedni, természetes szaporulatának egy része tehát elvándorlásra kényszerül, időszeri munkáshiány áll elő. A különbség kiegyenlítésére a vándormunkások szolgálnak, akik tavasztól ősziig mint sommások—főleg Borsod, Heves és Zala vármegyéből— csapatosan vándorolnak a Dunántúl nagybirtokaira, ahol a cukorrépatermelés nélkülük egyszerűen lehetetlen volna. Az OMGE két évvel ezelőtt magas színvonalú szakértekezleten vitatta meg a belterjesebb gazdálkodás kérdését; az értekezlet anyagát nyomtatásban is kiadta. Itt számos olyan javaslatot találunk az egyesület részéről is, amely a nagyüzemek foglalkoztatóképességének növelésére vonatkozik. Ma pedig ugyanonnan azt halljuk, hogy még a tengeritermelés fokozása sem lehetséges, mert több költséggel jár és nem áll rendelkezésre elegendő munkaerő.

Van elegendő munkás, csak jobban meg kell fizetni, mint a múltban. Ez a különbség. Valószínűleg itt a magyarázat arra, miért az idegenkedés a több munkaerő alkalmazásával szemben. Erre különben utal az OMGE elnöke is. Kétségtelen, hogy ma már lassan elmúlnak azok az idők, amikor a munkaadó tetszés szerinti feltételeket szabhatott munkásainak. Ennek csak örülhetünk és még inkább örülhetnénk, ha volna már a mezőgazdasági munkásságnak olyan intézménye, amelyen belül felelősséggel szólhatna bele sorsának intézésébe és a munkaviszony másik tényezőjével karöltve, azzal egyenlő félként állapíthatná meg a munkavállalás kötelező feltételeit és örködhethetné azon, hogy a feltételeket meg is tartsák. Bele kell nyugodni abba, hogy a munkásság eddigi egyoldalúan kiszolgáltatott helyzetét meg kell szüntetni, ami természetesen a mai „munkapiacnak is az elmúlását jelenti. Nincs okunk rá, hogy sajnálkozzunk miatta. Minden kísérlet, amely meg akarja kerülni ezt a fejlődést, feltétlenül visszafelé sül el. Gondolunk itt az olyan törekvésekre, amelyek a minél nagyobb munkáskínálat érdekében, tehát az alacsonyabb munkabérek reményében a mezőgazdaság, helyesebben a nagyüzemek külterjes irányát fenn akarnák tartani. Az összeütközés, amely ebből származnék, alighanem végzetes lenne a nagyüzemre. A választás mindenesetre nehéz. Ha a nagyüzem a külterjes irány mellett dönt és ragaszkodik a nagyarányú szemtermeléshez azért, hogy a munkaköltséget csökkentse, ezzel lényegéhez ugyan hű marad, de viszont az ilyen antiszociális magatartás azoknak a törekvéseknek adna tápot, amelyek a nagybirtok teljes felosztását követelik. Különben a búzatermeléshez való ragaszkodásnak csak addig van értelme, amíg az állam megfelelően szubvencionálja a búzaértékesítést; amint ez megszűnik vagy jelentősen csökken, a nagyüzem alacsony munkaköltség mellett is elkerülhetetlenül válságba kerül. Ha pedig belterjesebb termelési

ágakra tér át, kétséges, hogy a nagyobb munkaköltséggel fenn tudja-e tartani jövedelmezőségét. Meg lehet tehát érteni, ha a nagybirtokosok vezetőinek ez a dilemma gondot okoz. Ők, úgy látszik, a külterjes termelési irány felé hajlanak, ami a mai viszonyok között az önvédelemnek határozottan kockázatosabb és a közre is veszélyesebb módja volna, mert a szociális helyzetet súlyosbítaná. Ha az állam szociális politikát csinál, ez feltétlenül a munkabérek emelkedésére vezet, a nagyüzem tehát csak a gépi erő fokozott alkalmazásával tudná számítását megtalálni. Ezt azonban az állam nem engedhetné meg, de semmiesetre sem nyújthatna anyagi támogatást az ilyen módon termelt búza értékesítéséhez. Ha pedig nem lesz komoly szociálpolitika... de jobb erre nem is gondolni.

Mi tehát a megoldás? Mert abba nem nyugodhatunk bele, hogy megoldhatatlan helyzet előtt állunk és tétlenül várjuk, hogy a kérdés magától tisztázódjék. Nem lehet vitás, hogy olyan utat kell választanunk, amely egyrészt megfelel a természetes fejlődésnek, másrészt a jogos szociális igények kielégítésére is lehetőséget nyújt. Ennek a kettős követelménynek teljesülése elé állított akadályokat kell tehát lebontani, ami azt jelenti, hogy olyan termelési irányra kell fokozatosan áttérni, amely több és jobban üzetett emberi munkaerő foglalkoztatását teszi lehetővé.

Ebben a kérdésben a nagybirtok részéről különvéleményt jelentenek be. A nagyüzemnek nem érdeke a belterjesebb irány, mert ennek erősebb előretörése esetén nehezebben kap munkást és jobban meg kell fizetnie. Ezen a ponton a nagybirtok érdeke és a közérdek éles és szinte kibékíthetetlen ellentétbe kerül, amelyből másutt a közérdek került ki győztesen: a nagyüzem kénytelen volt átadnia a helyét a termelési és szociális szempontból egyaránt értékesebb kisüzemnek. A harc nálunk még nem dőlt el s a nagybirtok makacsul védi pozícióját — egyelőre nem sikertelenül. A búzakérdés újabb erőpróba, amely mindenesetre tanulságos lesz. Ha a nagyüzem marad alul, ezzel olyan hátrányos helyzetbe kerül, ahonnan az út már csak lefelé vezet. Ezt különben nem kerülheti ki akkor sem, ha előbb leszünk kénytelenek komoly szociálpolitikát csinálni, mint erre a belterjesebb termelésre való áttérés megadná a természetes alapot. (Nálunk azonban ismert okokból a fordított eset a gyakoribb.) Az óriási különbség, amely ma például a munkabérek tekintetében vidékenként jelentkezik — a nyári napszám ingadozása 2—6 pengő között —, nemcsak a munkapiac teljes szervezetlenségére és munkaviszonyaink anarchiájára mutat, hanem a két — külterjes és belterjes, vagy ha úgy tetszik: a nagyüzemi és kisüzemi — termelési irány munkabérszínvonala közötti eltérést is érzékelteti. Szőlő- és gyümölcsstermelő vidéken vagy ahol kerti gazdálkodás — hagyma-, paprikatermelés, stb. — folyik, kétszer-háromszor akkora munkabért fizetnek, mint ahol a szemtermelés az uralkodó. Természetesen az ilyen kistermelők is panaszkodnak a magas munkabérek miatt, amire annál inkább megvan az okuk, mert terményeik óriási áringadozást mutatnak és az értékesítésre nem ők — a belterjes kultúra munkásai — kapják a szubvenciót, hanem a búzatermelők.

Éppen azért nagyon különös, hogy a nagybirtokosok részéről olyan javaslattal állanak elő, amely a búzatermő terület csökkentését a kisüzem rovására akarja megvalósítani. A javaslat első pillanatra elfogadhatónak látszik. Somssich László azzal érvel, hogy mivel a kisüzem a szántóföld nagyobb százalékán termel búzát, mint a nagyüzem, csakis amannál lehet szó arról, hogy búzatermő területét kisebbítsük. Szerinte a nagybirtok ilyen operációt nem bírna el és az nem is volna igazságos, amikor viszonylag kevesebb búzavetésterülettel rendelkezik, mint a kisüzem. Ez igaz, de a búzaprobléma szempontjából nem a vetésterület aránya döntő, hanem a kereskedelmi forgalomba kerülő búzamennyiség. Már pedig a nagyüzem valamivel több gabonát visz piacra, mint a kisüzem, egyrészt azért, mert termésátlagai mintegy 20%-kal magasabbak, míg a kisüzem és nagyüzem búzavetésterületi aránya között a különbség csak 8%, másrészt a kisüzem mint fogyasztógazdaság maga használja fel a kenyérgabona legnagyobb részét s így feleslege természetesen kisebb, mint a nagyüzemé. Ebből következik, hogy igazságtalanságot akkor követnénk el, ha a kisbirtok amúgy is csekélyebb búzafelhasználását csökkentenők és ezzel megfosztanék attól az egyetlen előnytől, hogy a minimális búzaár hasznáiban ő is részesedjék. A nagybirtok itt nagyon önző álláspontra helyezkedik, amikor a reá különben is sokkal nagyobb arányban eső előnyt, amit a szubvenciók búzaár jelent, csorbítatlanul fenn akarja tartani és a búzavetésterület kikerülhetetlen csökkentésének minden következményét a kisüzemre akarja hárítani. Holott az egyetlen igazságos megoldás, hogy a nagybirtok termeljen az eddiginél kisebb területen búzát, mert hiszen a kereskedelmi forgalomba kerülő, tehát állami támogatásra szoruló búza mennyiségének viszonylag nagyobb részét ő produkálja.

Véleményem szerint nagyon mesterkéltnél dolog volna, ha a búza-kérdés megoldását a vetésterületnek parancsszóra való csökkentésében keresnők. Ez még átmenetnek is kétes értékű, de semmi esetre sem jelenthet tartós rendezést, ha a feltételeket előzetesen nem teremtjük meg. A kisbirtokon különben technikailag is keresztülvihetetlen, ha pedig a nagybirtokot kényszerítjük rá, ezzel természetes létalapjától fosztjuk meg. (Igaz, hogy a nagyüzem menthetetlen, mihelyt nem kap támogatást a fenntartására mindenáron, még a kisüzem termelési érdekeinek és szociális szempontjainknak feláldozása árán is törekvő gazdaságpolitikában; de ha már sorsát nálunk sem kerülheti el, legalább ezen a ponton ne erőszakosan történjék.) A magyar búzakérdést csak egy alapvetően új gazdasági politikával lehet természetesen és tartósan megoldani. Olyan gazdasági politikával, mely nem a külterjes termelési irányt szubvencionálja, a belterjesét pedig magára hagyja, sőt akadályozza, hanem megfordítva. Ha a paraszt látja, hogy érdemes nagyobb arányban állattenyésztéssel és haszonállattartással foglalkozni, mert nem kell elviselhetetlen áringadozással számolni, akkor búza helyett részben takarmánynövényeket fog termelni. Ha már az állam kénytelen áldozatot hozni, akkor ezt a több munkáskezet foglalkoztató termelési ágak érdekében tegye. Feltétlenül gyümölcsözőbb befektetés továbbá öntözőműveket létesíteni, utakat építeni, a népi irányú gazdasági oktatást és tanácsadást megszervezni és ezzel egy belterjesebb

irányú termelés útját egyengetni, mint tízmilliókat kidobni néhány millió mázsa búza értékesítésére. Ez a mai viszonyok között ugyan szükséges, mert parasztságunk szinte kényszerítve van a külterjes termelési módra és a nagyüzem jövedelmezősége is ezt követeli. Egészen megváltoznék azonban a helyzet, ha a földreform megvalósulna és a ma csökkent fogyasztásra szorított tömegekből életképes termelői és fogyasztói kisexisztenciák válhatnának. Mindjárt kevesebb olyan búza kerülne kereskedelmi forgalomba, amelyet ma csak nagy áldozattal lehet értékesíteni.

A kibontakozás útja tehát: megteremteni a belterjes irányú termelés feltételeit. A búzakérdést organikusán csak ez fogja megoldani. De a vele szorosan összefüggő szociális kérdést is. Megszűnnék az a fonák helyzet, hogy milliókat költünk a külterjes termelés támogatására, ugyanakkor fő a fejünk, mit tegyünk a mezőgazdasági munkanélküliséggel és lealázó munkáexportra kényszerülünk. Egy kicsit hasonlít ez a sokat bírált múlthoz, amikor súlyos milliókkal kivándorlókat szállító hajóstársaságokat szubvencionáltunk, de sajnáltuk a pénzt a telepítési politikától. Pedig éppen elég figyelmeztetést kaptunk a sorstól, hogy eddigi politikánkat alapos revízió alá vegyük.

KERÉK MIHÁLY